

Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Κόνιτσας. Μια Σύνθεση Διεπιστημονικών Προσεγγίσεων

Βάιος Κώτσιος¹, Έφη Δημοπούλου²

¹Περιβαλλοντολόγος, Υπ. Δρ. Ε.Μ.Π., MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» Ε.Μ.Π.,
MSc «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» Παν. Αιγαίου

²Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός, Επίκουρος Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Περίληψη

Η έννοια της «ανάπτυξης» διαμορφώθηκε μέσα από αντικρουόμενες επιστημονικές προσεγγίσεις, από την απλή οικονομική θεώρηση, σε μια σύγχρονη αντίληψη που ενσωματώνει κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους.

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η ανάδειξη της θεωρίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, μέσα από τη σύνθεση τριών συλλογικών διεπιστημονικών μελετών για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής της Κόνιτσας, που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» του Ε.Μ.Π. Η περιγραφή τόσο των αποτελεσμάτων του κάθε βήματος της μεθοδολογίας, όσο και των συνθετικών σεναρίων ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αποτελεί σημαντικό εργαλείο που συμβάλλει στο σχεδιασμό, τη χάραξη και τη στήριξη σχετικών πολιτικών.

The Integrated Development of Konitsa A Synthesis of Interdisciplinary Approaches

Vaios Kotsios¹, Efi Dimopoulou²

¹Environmentalist, PhD Student N.T.U.A., MSc «Environment and development» N.T.U.A.,
MSc «Environmental Education» Aegean University

²Assistant Professor N.T.U.A., Surveyor Engineer

Abstract

In research literature, a lack of common understanding of “development” concept is identified. The meaning of “development” changed during the last decades from simple economic growth, embracing social and environmental concerns.

The aim of this paper is to highlight the integrated development theory, through the synthesis of three interdisciplinary research projects, applied to the area of Konitsa, within the postgraduate program "Environment and Development of Mountainous Areas" of the NTUA. The results provided for each methodological step and the integrated approach of the development scenarios can be used as an important tool, contributing to the design, development and support of relevant policies.

1. Εισαγωγή

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία σημειώνεται ότι η έννοια της ανάπτυξης αποτελεί «ουσιωδώς αμφισβητούμενη έννοια», υπονοώντας ότι ο όρος δεν έχει παγκοσμίως συμφωνηθέντα ορισμό. Στην πραγματικότητα, όπως υπογραμμίζει ο Martinussen (2007), δεν υπάρχει καν συμφωνία για το κατά πόσον η αναπτυξιακή συλλογιστική αποτελεί διακριτό θεματικό πεδίο με τις δικές του προσεγγίσεις, μεθόδους και θεωρίες. Από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, με το δόγμα Truman, η ανάπτυξη με την έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης αποτέλεσε το βασικό στόχο όλων των πολιτικών παγκοσμίως. Για πολλά χρόνια υπήρχε διαδεδομένη η άποψη ότι, τα αναπτυξιακά ζητήματα ανάγονται μόνο οικονομικά προβλήματα. Η μονοδιάστατη οικονομική λογική θεώρησε ότι, οι κοινωνικές παράμετροι και οι πολιτικοί ή οι πολιτισμικοί προβληματισμοί δεν έπρεπε να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό. Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτής της προοπτικής, κάθε συγκεκριμένη επιστήμη θα έπρεπε να πραγματεύεται το δικό της ερευνητικό πεδίο. Η παραδοσιακή αναπαράσταση της επιστήμης προερχόταν από το λεγόμενο «δέντρο της γνώσης», σύμφωνα με το οποίο η μεταφορά της γνώσης χωρίζεται σε κλάδους, στη συνέχεια σε πειθαρχίες, και περαιτέρω διαφοροποιούνται σε υπο-πειθαρχίες και ειδικότητες (Rafols et. al., 2010). Τα σύγχρονα πανεπιστήμια οργανώθηκαν σύμφωνα με αυτό το μοντέλο (Lenoir, 1997), με ισχυρή πεποίθηση ότι η εξειδίκευση ήταν το κλειδί για την επιτυχή επιστημονική προσπάθεια. Αποτέλεσμα ήταν οι σχεδιασμοί της αστικής «ανάπτυξης» από τις αρχές του 20ου αιώνα, από αντικειμενικά πολυδιάστατες, διεπιστημονικές, ολοκληρωμένες, δημοκρατικές, συμμετοχικές διαδικασίες σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό, τεχνικό/ τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, να περιοριστούν, σε κεντρικές συγκεντρωτικές γραφειοκρατικές διαδικασίες «ειδικών εμπειρογνομώνων», για την, με επιστημονικό επιχειρησιακό τρόπο, οργάνωση του χώρου και των οικονομικών δράσεων, προς όφελος, πριν απ' όλα, του κεφαλαίου (Ρόκος, 2003). Βέβαια, ο κίνδυνος αυτός δεν ήταν εύκολα ορατός στις βιομηχανικές χώρες, όπου σε πολλές περιπτώσεις είχαν εφαρμοστεί με επιτυχία οι παραπάνω αναπτυξιακές θεωρίες και στρατηγικές.

Η έντονη αμφισβήτηση των εν λόγω πρακτικών από την επιστημονική κοινότητα σε συνάρτηση με την όξυνση των κοινωνικών και των περιβαλλοντικών προβλημάτων είχε ως αποτέλεσμα να αρχίσει να γίνεται ορατό ένα αδιέξοδο στην αναπτυξιακή πορεία, που τελικά έμελλε να γίνει ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της έννοιας τον εικοστό αιώνα (Schuurman, 1993). Οι προβληματισμοί αυτοί οδήγησαν στην έλευση της θεωρίας της αιφόρου ανάπτυξης, η οποία συνοδεύτηκε από την πολυεπιστημονική προσέγγιση στην αναπτυξιακή έρευνα. Στο πλαίσιο αυτής της προοπτικής, η ανάπτυξη ερμηνεύτηκε ως το άθροισμα όλων των διακριτών στοιχείων που αποτελούν την κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική πραγματικότητα. Βέβαια οι Quaddus & Siddique (2001), σταχυολογώντας τις προσεγγίσεις για το σχεδιασμό της αιφόρου ανάπτυξης σημειώνουν ότι εξαρτάται από τους κάθε φορά στόχους των σχεδιαστών, διότι όπως τονίζει ο Milne (1996) δεν υπάρχει γενικότερη συμφωνία για τις μεθόδους υλοποίησης της αιφόρου ανάπτυξης. Για το λόγο αυτόν χρησιμοποιήθηκε μια πληθώρα δεικτών και, όπως σημειώνουν οι Laws, Harper & Marcus (2003), ένα ευρύ φάσμα τεχνικών, από απόλυτα καθορισμένες μέχρι απολύτως ευέλικτες: Συστήματα λήψης αποφάσεων (McDaniels, 1994 & Milne, 1996), συστημικές προσεγγίσεις (Kelly, 1998), μαθηματικά (Minns, 1994) γραφικά (Levy et al., 1995) και επιχειρησιακά (Slesser and Moffit, 1989) μοντέλα, αναλύσεις κόστους-οφέλους (Lesser and Zerbe, 1995).

Παρόλα αυτά το άθροιστικό αποτέλεσμα των μερικών προσεγγίσεων των διαφόρων επιστημονικών πεδίων δεν επέλυσε κεντρικά ζητήματα της αναπτυξιακής έρευνας. «*Ούτε με δυο εκατομμύρια παλινδρομήσεις*» σύμφωνα με το άρθρο του Xavier Sala-i-Martin (1997) δε θα κατορθώσουμε να λύσουμε το μυστήριο της ανάπτυξης (Duflo, 2010). Δεν αρκεί, όπως σημειώνει ο Καλιαμπάκος (2011) να προσθέσεις την κοινωνική προσέγγιση στην

οικονομική και τεχνολογική προσέγγιση για να έχεις μια διεπιστημονική προσέγγιση. Αυτό που χρειάζεται είναι ένας εσωτερικός διάλογος των διαφόρων επιστημονικών πεδίων, μια βαθιά αλληλεπίδραση των διαφόρων πλευρών, μια σύνθεση σε ανώτερο επίπεδο των ισχυρών σημείων που υπάρχουν στα διάφορα επιστημονικά πεδία. Διότι η διεπιστημονικότητα, «ενέχει μία ιδιάζουσα συνεργιστική δυναμική ανάπτυξης των βέλτιστων δυνατών πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των προσεγγίσεων και αναλύσεων των επιστημόνων, προς την "ολοκλήρωση" των δυνατοτήτων των επιμέρους αντίστοιχων γνωστικών τους πεδίων, μεθοδολογιών και τεχνικών, τόσο υπερβαίνοντας τον κατακερματισμό της γνώσης, συνθέτοντας συστημικά νέες "ολοκληρωμένες" / ολιστικές μεθόδους στη διερεύνηση κάθε "όλου" συστήματος» (Ρόκος, 1990). Οι Wagner et al. (2011) τεκμηριώνοντας την ανάγκη για διεπιστημονικές προσεγγίσεις παραθέτουν κρίσιμους δείκτες διεπιστημονικότητας στην έρευνα που αποδεικνύουν ότι η ολοκληρωμένη σύνθεση είναι αφενός διαφορετική και αφετέρου καλύτερη από το απλό άθροισμα των μερών του. Χαρακτηριστικά αναφέρουν τους μικρο-συνδυασμούς μοντέλων ή τα παγκόσμια συστήματα που ενοποιούν τις διαφορετικές ερευνητικές προσεγγίσεις, την ανάπτυξη της συμβουλευτικής και της συνεργασίας και όχι της μονοεπιστημονικής ανάθεσης υπηρεσιών, τις συντονισμένες και συλλογικές έρευνες, τη δημιουργία μιας νέας κοινότητας «knowers» με βάση μια υβριδική δια-γλώσσα (hybrid interlanguage), τη δημιουργία νέων ιδεών και επιστημονικών σχέσεων, την ολιστική κατανόηση των βασικών προβλημάτων και τις αναθεωρημένες ερευνητικές υποθέσεις.

2. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Η ερευνητική μεθοδολογία του αναπτυξιακού σχεδιασμού εξελίχθηκε σε σχέση με τη μεταβολή των αντιλήψεων για την έννοια της ανάπτυξης και τη συνεπακόλουθη αναπτυξιακή έρευνα. Θα σταθούμε παρακάτω στη μεθοδολογία και στις διαδοχικές φάσεις των σχεδιασμών «ανάπτυξης», όπως αυτές τεκμηριώθηκαν στα κείμενα των Geddes (1915) και Hall (1975) και στις προσεγγίσεις για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη (Ρόκος, 2003).

Οι διαδοχικές φάσεις της μεθοδολογίας ενός σχεδιασμού ανάπτυξης κατά την παραδοσιακή αντίληψη η οποία τεκμηριώθηκε από τον Sir Patrick Geddes ακολουθούσαν την εξής σειρά: Απογραφή, δηλαδή αποτύπωση των μεγεθών της κατάστασης και της ποιότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, (ή σύμφωνα με άλλες επιστημονικές θεωρήσεις, του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού χώρου/ του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος/ των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων), ανάλυση των στοιχείων αυτών και προγραμματισμός των αναπτυξιακών δράσεων.

Ο Geddes εφάρμοσε τις μεθόδους των φυσικών επιστημών στην κοινωνική ανάλυση και στις διαδικασίες οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής αλλαγής. Ανάπτυξε, έτσι, μια καινοτομική φιλοσοφία αστικού σχεδιασμού που αποτέλεσε για σαράντα χρόνια και πλέον τη βασική μεθοδολογία αντιμετώπισης των πολύπλοκων και πολυδιάστατων προβλημάτων της ζωής, της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος στην ευρύτερη τους μορφή. Μετά τον Geddes, οι διαδοχικές φάσεις της μεθοδολογίας επηρεάστηκαν από τις αναπτυσσόμενες τότε και τις διαφαινόμενες για το άμεσο μέλλον νέες δυνατότητες των υπολογιστών και της κυβερνητικής αλλά και της ανάγκης συστημικής προσέγγισης. Ο Hall (1975) λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις τεκμηρίωσε με επάρκεια μια νέα μεθοδολογική προσέγγιση, που συνοψίζεται στα παρακάτω βήματα: σκοπός και αντικειμενικοί στόχοι του σχεδιασμού ανάπτυξης, συνεχής πληροφόρηση για τα μεγέθη, την ποιότητα και την κατάσταση των στοιχείων τα οποία συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα μιας περιοχής/ περιφέρειας, εκτίμηση με βάση τις υφιστάμενες τάσεις και μορφοποίηση των σεναρίων δυνατών εναλλακτικών μελλοντικών καταστάσεων,

αξιολόγηση/ προαποτίμηση των συνεπειών και επιπτώσεων της εφαρμογής του κάθε σεναρίου, επιλογή του βέλτιστου σεναρίου, εφαρμογή του βέλτιστου σεναρίου, συνεχής παρακολούθηση, ανάδραση.

Ο Ρόκος από το 1963 και μετά εξέλιξε ερευνητικά τη θεμελιωμένη στις εργασίες και προσεγγίσεις των Patrick K. Geddes και Peter Hall διεπιστημονική και ολιστική αναπτυξιακή μεθοδολογία με βάση τη φιλοσοφία, τις αρχές και τις αξίες της Αξιοβιώτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Στην προτεινόμενη μεθοδολογία (Ρόκος, 2004) οι διαδικασίες της και οι φάσεις των δράσεων για την ανάπτυξη μιας περιοχής/ περιφέρειας ακολουθούν τα παρακάτω βήματα:

«Διεπιστημονική και ολιστική τεκμηρίωση, διαβούλευση, συμφωνία και αποδοχή από τους φορείς των πρωτοβουλιών ανάπτυξης, της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και των αρχών, των αξιών, των στόχων, των δράσεων και των ενεργημάτων της, ως βέλτιστης επιλογής». Θεμέλιο της μεθοδολογικής προσέγγισης είναι η οριοθέτηση του σκοπού, της φιλοσοφίας, των αρχών και των αξιών της αναπτυξιακής θεωρίας, σε διαλεκτική σχέση με την κατάσταση, τα μεγέθη και τις ποιότητες των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική της πραγματικότητα αλλά και με τα συναφή προβλήματα, τις πραγματικές δυνατότητες και τους αντικειμενικούς περιορισμούς της. Ως σκοπό της ανάπτυξης ο Ρόκος (2003) προτείνει να θέσουμε την ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο κατάλληλη οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/ τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα τελειίει σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον άνθρωπο, όπως αυτός εντάσσεται ιστορικά, ειρηνικά και δημιουργικά, στο φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, ως οργανικό και αναπόσπαστο μέρος του και όχι ως κυρίαρχος, ιδιοκτήτης και εκμεταλλευτής του.

«Διεξαγωγή των απαραίτητων ερευνών και μελετών Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής/ περιφέρειας (αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους) και συστηματική παρακολούθηση των τάσεων μεταβολών τους δια μέσου του χρόνου», επιλέγοντας τις παραμέτρους που καθορίζουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική, τεχνική/ τεχνολογική και φυσική πραγματικότητα της περιοχής μελέτης και τις κατάλληλες μεθοδολογίες για την καταγραφή και την παρακολούθησή τους διότι όσο πιο ακριβή, πραγματικά και αξιόπιστα είναι τα στοιχεία τόσο πιο επαρκώς θεμελιωμένες και ασφαλώς τεκμηριωμένες μπορούν να είναι οι αναπτυξιακές πολιτικές. Οι βασικές αυτές μελέτες υποδομής θα πρέπει να παντρεύονται οργανικά και να συμπληρώνονται, με τα πορίσματα ειδικών επιτόπιων δειγματοληψιών, ερευνών και ελέγχων, με συνεκτίμηση της αυτόχθονης εμπειρίας και σοφίας των μονίμων κατοίκων, με την εθελοντική συμβολή των μαθητών και των δασκάλων όλων των βαθμίδων της δημόσιας παιδείας αλλά και των επιστημονικών και κοινωνικών φορέων και των οργανώσεων των επαγγελματιών και των εργαζομένων στα πεδία αρμοδιότητάς τους.

«Ανάλυση των στοιχείων τα οποία συγκροτούν τη δυναμική της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας» αξιολογώντας και διερευνώντας τα μεγέθη, τις ποιότητες και τις διαλεκτικές σχέσεις των πραγματικών προβλημάτων της, των αντικειμενικών και των «δυνάμει» αναπτυξιακών δυνατοτήτων (προοπτικών) της, των πραγματικών περιορισμών για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξή της με παράλληλη τεκμηρίωση προτάσεων για συγκεκριμένες λεπτομερέστερες έρευνες και μελέτες συγκεκριμένων περιοχών ή συγκεκριμένων φυσικών διαθεσίμων με τοπική αναφορά και αντιμετώπιση των ειδικών προβλημάτων με ανάλυση των πιθανών πηγών χρηματοδότησης αυτών.

«Διατύπωση και τεκμηρίωση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής», που θα αξιοποιούν τις ιδιαίτερες συνθήκες της πραγματικότητας, θα επιλύουν προβλήματα σύμφωνα με τους περιορισμούς και τις προοπτικές που προσφέρει η περιοχή, καθορίζοντας τις βασικές αναπτυξιακές κατευθύνσεις – άξονες, με συγκεκριμένη χωρική αναφορά, με συνεκτίμηση και των αντιλήψεων, των επιθυμιών και των προτάσεων

των φορέων των μονίμων κατοίκων και των αποδήμων της, διερευνώντας τόσο τις πιθανές πηγές χρηματοδότησης κάθε σεναρίου, όσο και τη διαθεσιμότητα των μονίμων κατοίκων, των αποδήμων και των φορέων τους να αναλάβουν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες και ευθύνες και να συνεισφέρουν ηθικά και υλικά σ' όλα τα επίπεδα, στην υλοποίηση κάθε σεναρίου, με παράλληλη διεπιστημονική κατ' αρχήν στάθμιση και αξιολόγηση, των κοινά αποδεκτών θετικών και των αρνητικών στοιχείων του κάθε σεναρίου, τόσο στο πλαίσιο του, όσο και σε σχέση με τα άλλα σενάρια.

«Προεκτίμηση και αξιολόγηση του ισοζυγίου των θετικών και αρνητικών στοιχείων του κάθε σεναρίου και επιλογή του βέλτιστου», με βάση το σκοπό της αναπτυξιακής έρευνας, τον χρονικό ορίζοντα εφαρμογής τους, την κοινωνική αποδοχή των εκάστοτε δράσεων, των αντικειμενικών περιορισμών, εσωτερικών και εξωτερικών, (ενδοπεριφερειακών, διαπεριφερειακών, εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνικών), οι οποίοι πολυδιάστατα επηρεάζουν και θα επηρεάσουν την τύχη, τα μεγέθη, τις ποιότητες και τα αποτελέσματα εφαρμογής του κάθε σεναρίου.

«Εφαρμογή του βέλτιστου σεναρίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής, συνεχής παρακολούθηση, συνεχείς έλεγχοι και ανάδραση», με ταυτόχρονη αξιοποίηση και ενσωμάτωση στο βέλτιστο, θετικών στοιχείων από τα άλλα εναλλακτικά σενάρια, συστηματική παρακολούθηση και ο έλεγχος της υλοποίησής τους, η διαπίστωση των κάθε φύσης προβλημάτων εφαρμογής, τα οποία ανακύπτουν σε συνθήκες πράξης, η διερεύνηση των μεγεθών και των ποιοτήτων τους, η εκτίμηση της σημασίας τους και η ανάληψη με συλλογικές συμμετοχικές διαδικασίες, των απαραίτητων πρωτοβουλιών ανάδρασης.

4. Θεωρία και Πράξη

Στο μάθημα «Εισαγωγή στις επιστήμες του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης» του διεπιστημονικού μεταπτυχιακού προγράμματος «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου μεταπτυχιακοί φοιτητές εφαρμόζοντας τη μεθοδολογία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης πραγματοποιούν αναπτυξιακές έρευνες για διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Το ακαδημαϊκό έτος 2011-2012 η διεπιστημονική ομάδα της δεύτερης κατεύθυνσης σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» του μεταπτυχιακού αποτελούμενη από τους Αντωνόπουλο Αθανάσιο (Γεωπόνος), Καμμένου Μαρία (Αρχιτέκτων Μηχανικός), Κανελλοπούλου Αθανασία (Διαχειρίστρια Πολιτισμικού Περιβάλλοντος), Καρατζήμου Πελαγία (Πολιτικός Μηχανικός), Κολοβού Βασιλική (Αρχιτέκτων Μηχανικός), Λαγούδη Ελένη (Πολιτικός Μηχανικός), Μπαλάφα Ναταλία (Δασολόγος), Παρδάλη Σοφία (Κοινωνιολόγος), Μαυρίκης Λάμπρος (Τοπογράφος Μηχανικός), Ξυπολυτάκου Ελένη (Γεωπόνος), Πουλής Αθανάσιος (Δασολόγος) και Τσουκαρέλης Σωτήρης (Πολιτικός Επιστήμονας) πραγματοποίησε αναπτυξιακή έρευνα για την περιοχή της Κόνιτσας με βάση τη μεθοδολογία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν να δημιουργηθούν τρεις συλλογικές εργασίες ολοκληρωμένης ανάπτυξης από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές. Δεδομένου του μεγάλου όγκου των εργασιών, της πληθώρας των τεκμηριωμένων αναπτυξιακών προτάσεων αλλά και της δυνατότητας συντονισμού και συνεχούς παρακολούθησης που μας δόθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος, στην παρούσα εργασία επιχειρούμε την ανασύνθεση και την παρουσίαση των προσεγγίσεων σε ένα ολοκληρωμένο αναπτυξιακό σχέδιο με στόχο την ανάδειξη στο ευρύ κοινό της συστηματικής μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης αλλά και των ερευνητικών της αποτελεσμάτων για την περιοχή της Κόνιτσας.

Για την υλοποίηση του πρώτου βήματος της μεθοδολογίας σε πρώτη φάση αναλύθηκαν οι αναπτυξιακές στρατηγικές που έλαβαν χώρα τα τελευταία χρόνια στην περιοχή του καλλικρατικού Δήμου Κόνιτσας και στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε συνάντηση με φορείς

των πρωτοβουλιών ανάπτυξης, όπου και τεκμηριώθηκε η αναγκαιότητα για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή πορεία. Πιο συγκεκριμένα, με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου κωδικοποιήθηκαν οι στρατηγικές που περιγράφονται στο επιχειρησιακό σχέδιο του Δήμου για την περίοδο 2012-2014, στη «Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου σε Τμήμα Έκτασης του Διευρυμένου Δήμου Κόνιτσας», στο «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Τοπικής Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Κόνιτσας» καθώς και στις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου από 1-10-2010 και έπειτα μέσω του δικτυακού τόπου «Διαύγεια». Στη συνέχεια ακολούθησε επίσκεψη της διεπιστημονικής ομάδας στην περιοχή, όπου πραγματοποιήθηκε συζήτηση με τους φορείς της περιοχής και καταγραφή των απόψεων για τα ζητήματα που απασχολούν την περιοχή.

Σε δεύτερη φάση επιλέχθηκαν οι παράμετροι διερεύνησης της πραγματικότητας (Διάγραμμα 1) με τους ανάλογους δείκτες και ακολούθησε η βιβλιογραφική και εμπειρική διερεύνηση τους μετά από εκτενή συζήτηση στο πλαίσιο των διεπιστημονικών ομάδων.

Διάγραμμα 1: Παράμετροι διερεύνησης

Η ανάλυση των στοιχείων που συγκροτούν την πραγματικότητα της περιοχής ανέδειξε τα μεγέθη, τις ποιότητες και τις διαλεκτικές σχέσεις των προβλημάτων, τις αντικειμενικές και τις «εν δυνάμει» αναπτυξιακές δυνατότητες αλλά και τους αντικειμενικούς περιορισμούς για την Ολοκληρωμένη της Ανάπτυξη. Όσον αφορά στη φυσική πραγματικότητα της περιοχής οι αντικειμενικές αναπτυξιακές δυνατότητες προκύπτουν από την ύπαρξη παρθένων δασών και βιότοπων υψηλής οικολογικής σημασίας, τα μοναδικά είδη χλωρίδας και πανίδας, τους γεωμορφολογικούς σχηματισμούς και τους πλούσιους υδατικούς πόρους, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για την προώθηση του οικοτουρισμού, του φυσιολατρικού αλλά και του επιστημονικού καθαρισμού. Οι περιβαλλοντικές φορτίσεις που προκύπτουν από την ανυπαρξία τόσο βιολογικού καθαρισμού στην πόλη της Κόνιτσας όσο και σταθμών μεταφόρτωσης απορριμμάτων σε συνάρτηση με το μεγάλο κόστος μεταφοράς των απορριμμάτων στα Ιωάννινα και την έλλειψη διαχειριστικού σχεδίου για τα δημοτικά δάση σκιαγραφούν τα βασικότερα προβλήματα στην αναπτυξιακή πορεία της περιοχής. Αντικειμενικούς αναπτυξιακούς περιορισμούς αποτελούν η γεωγραφική θέση της περιοχής, η συχνή εμφάνιση κατολισθητικών δεδομένων και ο κίνδυνος υποβάθμισης των διαθεσίμων της περιοχής από την υπέρμετρη ανάπτυξη του τουρισμού.

Η διερεύνηση των στοιχείων της οικονομικής δραστηριότητας ανέδειξε τη χαμηλή αναλογία οικονομικά ενεργού-ανεργού πληθυσμού. Στον πρωτογενή τομέα παρατηρήθηκε

μείωση του αγροτικού δυναμικού, κατακερματισμός του κλήρου, η δάσωση «δυνάμει» παραγωγικών εκτάσεων και έλλειψη υποστηρικτικών υποδομών σε με περίοδο που συνυπάρχει από τη μια πλευρά αυξητική τάση στις τιμές αγροτικών εφοδίων και ζωοτροφών και από την άλλη εισαγωγή αγροτικών προϊόντων αμφιβόλου ποιότητας αλλά δελεαστικής τιμής. Η απουσία χωροθέτησης βιοτεχνικής – βιομηχανικής ζώνης σε συνάρτηση με την απουσία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, την εγκατάλειψη παραδοσιακών επαγγελμάτων και την έλλειψη υποστηρικτικών υποδομών σε συνάρτηση με το δαιδαλώδες νομικό πλαίσιο αποτέλεσαν τα κύρια προβλήματα του αποδυναμωμένου δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Η μονόπλευρη ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων και των υπηρεσιών είχε ως επακόλουθο την εξάρτηση της περιοχής τόσο από τους δημόσιους υπαλλήλους που εργάζονται στην περιοχή όσο και από τον εποχιακό τουρισμό. Ωστόσο, σε οικονομικό επίπεδο οι δυνατότητες σήμερα του Δήμου Κόνιτσας αλλά και της περιοχής που τον πλαισιώνουν, του Νομού Ιωαννίνων και της Ηπείρου, μοιάζουν ευνοϊκές. Σε αυτό έχουν συντελέσει σε μείζονα βαθμό οι γεωπολιτικές εξελίξεις που έχουν λάβει χώρα και επαναπροσδιορίζουν το ρόλο της Ηπείρου σε σταυροδρόμι συγκοινωνιακό, ενεργειακό και επικοινωνιακό καθώς και η αναγνωρισμένη πλέον και σε ευρωπαϊκό επίπεδο διατροφική αξία των προϊόντων των ορεινών περιοχών που μπορεί να αποτελέσει τη βάση επανεκκίνησης της παραγωγικής διαδικασίας της περιοχής, θέτοντας εναλλακτικά πρότυπα παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης.

Η σταθερή μείωση του μόνιμου πληθυσμού της περιοχής, η χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα και τα ολιγομελή νοικοκυριά, ο γηρασμένος πληθυσμός συνήθως χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και η αδυναμία του κεντρικού κράτους να κατανοήσει τις ιδιαίτερες διασυννοριακές σχέσεις, αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις, η διακίνηση ναρκωτικών και το λαθρεμπόριο αποτελούν τα βασικότερα κοινωνικά προβλήματα της περιοχής. Η παρακαταθήκη που άφησαν οι μορφές κοινωνικής οργάνωσης που ιστορικά είχαν αναπτυχθεί στην περιοχή και παρείχαν λύσεις σε δύσκολες εποχές, σε συνάρτηση με την εμφανή πλέον τάση για εγκατάσταση νέων ανθρώπων με νέες αντιλήψεις στην περιοχή της Κόνιτσας, θα μπορούσε να συνεισφέρει θετικά στην αναγέννηση της περιοχής, να δώσει διέξοδο στους ανθρώπους που την αναζητούν, να προσφέρει νέα πρότυπα ανάπτυξης αυτονομίας και αυτοδιαχείρισης. Εκτός αυτού, το μέγεθος του αναξιοποίητου χώρου δημιουργεί δυνατότητες για τη χωροθέτηση διάφορων δραστηριοτήτων και χρήσεων γης.

Τα σημαντικά πολιτιστικά διαθέσιμα της περιοχής τόσο σε επίπεδο υλικής όσο και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μπορούν να αποτελέσουν βασικό πυλώνα του αναπτυξιακού σχεδιασμού. Παρόλα αυτά, διατηρητέα κτίρια, ιστορικά και αρχιτεκτονικά μνημεία παραμένουν αναξιοποίητα, οι παραδοσιακοί οικισμοί εγκαταλελειμμένοι και τα αρχαιολογικά μουσεία κλειστά. Οι παραδοσιακές ασχολίες των κατοίκων χάνονται στο χρόνο όπως και οι ιστορικές μαρτυρίες. Το σύγχρονο οικιστικό περιβάλλον, που αναπτύχθηκε άναρχα και πολλές φορές χωρίς σεβασμό στην παράδοση και την πλούσια πολιτισμική κληρονομιά του τόπου, έρχεται σε σύγκρουση και δυσαρμονία με το παλιό, που τις περισσότερες φορές εγκαταλείπεται τελείως, ή δεν εντάσσεται ομαλά στο σύγχρονο οικιστικό ιστό, όπως συμβαίνει στο κέντρο της Κόνιτσας. Έτσι, από τη μια έχουμε ολόκληρους οικισμούς, χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς, που ενώ διατηρούν σχεδόν ανέπαφο τον παραδοσιακό αρχιτεκτονικό τους πλούτο, έχουν εγκαταλειφθεί και δεν αξιοποιούνται. Από την άλλη πλευρά, στο κέντρο του Δήμου, την πόλη της Κόνιτσας τα περισσότερα παραδοσιακά κτίρια έχουν κατεδαφιστεί ή αλλοιωθεί με την πάροδο του χρόνου και όσα έχουν διασωθεί και θυμίζουν κάτι από την παλιά αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της παραμένουν κενά και αναξιοποίητα.

Σε πολιτικό επίπεδο ο νέος Δήμος προέκυψε με τη συνένωση των καποδιστριακών Δήμων Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων και των Κοινοτήτων Αετομηλίτσας, Δίστρατου και Φούρκας. Με την ένωση αυτή σε μεγάλο βαθμό καταργήθηκε η ιδιαιτερότητα της κάθε περιοχής, αφού δημιουργήθηκε μια μη συμπαγής δημοτική ενότητα με πολλά λειτουργικά,

διοικητικά, οικονομικά, κοινωνικά προβλήματα, καθώς το σύνολο της περιοχής δε χρήζει της ίδιας μεταχείρισης. Πολλές από τις υπηρεσίες του Δήμου μεταφέρονται ουσιαστικά όχι απλά απ' τις παλαιότερες δημοτικές ενότητες του αλλά και από το σύνολο του νέου Δήμου στο μεγαλύτερο κέντρο, τα Ιωάννινα. Πληγή για το Δήμο αποτελεί και η μετακίνηση των υπαλλήλων σε πιο κεντρικούς Δήμους, επιφέροντας μεγαλύτερο πλήγμα στο ήδη υπάρχον δημογραφικό πρόβλημα, αναγκάζοντας ολόκληρες οικογένειες να εγκατασταθούν στα Ιωάννινα.

Η απομόνωση των ορεινών οικισμών του Δήμου λόγω φυσικού αναγλύφου ή δύσβατου οδικού δικτύου, κυρίως τους χειμερινούς μήνες, η υπολειτουργία των εκπαιδευτικών υποδομών και η συγκέντρωση των περισσότερων σχολείων και φροντιστηρίων στην πόλη της Κόνιτσας, το υψηλό κόστος συντήρησης της Μαθητικής Εστίας και του Κέντρου Μέριμας, η έλλειψη νοσηλευτικού προσωπικού και ιατρικού εξοπλισμού αποτελούν τα βασικά προβλήματα στον τομέα των υποδομών. Η γεινιάση με την πόλη των Ιωαννίνων, όμως, λειτουργεί υποστηρικτικά στα ζητήματα υγείας και παιδείας.

Για τη διατύπωση και τεκμηρίωση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής οι διεπιστημονικές ομάδες ακολούθησαν ένα συνδυασμό bottom up και top down προσεγγίσεων, με στόχο αρχικά την περιγραφή δράσεων, οι οποίες θα απαντούν στα προβλήματα της περιοχής και, στη συνέχεια, την ομαδοποίησή τους σε μέτρα και αναπτυξιακούς άξονες με βάση τις γενικότερες αξιακές προκειμένες που ενσωματώνουν την πολυδιάστατη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, σε μια προσπάθεια ολοκληρωμένης και όχι μονοδιάστατης οικονομικής ανάπτυξης. Η διαφοροποίηση των σεναρίων έγκειται στην ένταξη του στοιχείου της χρονικής πραγματοποίησης των επιμέρους δράσεων που εξαρτάται από πολυδιάστατους παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί με βασικό οδηγό το χρόνο έγκεινται στην κοινωνική συμμετοχή και στην κοινωνική αποδοχή των επιμέρους δράσεων και μέτρων του εκάστοτε σεναρίου, στην κινητοποίηση και εγρήγορση των αντίστοιχων φορέων αλλά και σε ποικίλα ακόμα κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά, πολιτικά, πολιτισμικά κριτήρια με βάση τα οποία θα πρέπει να γίνει η αξιολόγηση των σεναρίων από τους φορείς και τους κατοίκους της περιοχής.

Οι άξονες που προέκυψαν βάσει της ανάλυσης των στοιχείων τα οποία συγκροτούν την δυναμική της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας είναι:

ΑΞΟΝΑΣ 1: Προστασία & Διατήρηση του Φυσικού Περιβάλλοντος

ΑΞΟΝΑΣ 2: Αξιοποίηση του Φυσικού Πλούτου

ΑΞΟΝΑΣ 3: Ανασυγκρότηση των Τομέων Παραγωγής

ΑΞΟΝΑΣ 4: Διαχείριση & Ανάδειξη του Πολιτισμικού Πλούτου

ΑΞΟΝΑΣ 5: Εσωτερική και Διασυνοριακή Πολιτική

ΑΞΟΝΑΣ 6: Κοινωνικές Υποδομές και Κοινωνικό Κεφάλαιο

Οι δύο πρώτοι άξονες αφορούν στο φυσικό περιβάλλον, καθώς η περιοχή χαρακτηρίζεται από πλούσιο φυσικό πλούτο, μοναδική βιοποικιλότητα, σπάνια οικοσυστήματα πανίδας και χλωρίδας και πλούσια αναξιοποίητα φυσικά διαθέσιμα. Η απaráμιλλη φυσική, αισθητική, πολιτισμική και οικολογική αξία της περιοχής είναι συνυφασμένη με την ορεινή της υπόσταση, τη γεωγραφική της θέση και την ιστορία της. Ταυτόχρονα, οι άξονες αυτοί ενσωματώνουν στοιχεία της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας, αξιοποιώντας ταυτόχρονα την τεχνική-τεχνολογική γνώση και τη διεπιστημονικότητα. Ο πρώτος άξονας «Προστασία & Διατήρηση του Φυσικού Περιβάλλοντος» και τα ακόλουθα μέτρα επιδιώκουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, η οποία όμως μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την αλληλεπίδραση και των υπολοίπων αξόνων που ακολουθούν. Στην άξονα αυτό δίνεται μεν έμφαση στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής, όχι σε μια στεγνή προσπάθεια μουσειακής διατήρησης και προστασίας του αλλά ουσιαστικής ανάδειξης και αλληλεπίδρασης του με τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του. Τα μέτρα και οι δράσεις

που προτείνονται είναι ρεαλιστικά και πραγματοποιήσιμα, επιδιώκοντας την αρμονική διαλεκτική σχέση Ανθρώπου και Φύσης.

Ακολουθεί ο δεύτερος άξονας «Αξιοποίηση του Φυσικού Πλούτου» που μέσα από ολοκληρωμένες προτάσεις και μέτρα ενισχύει την ισόρροπη ανάπτυξη του Δήμου με βάση κυρίως τα φυσικά διαθέσιμα της περιοχής σε συνδυασμό πάντα με τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό διαχείρισης και αξιοποίησής τους. Καθώς ο άνθρωπος αποτελεί αναπόσπαστο και όχι κυρίαρχο κομμάτι της πραγματικότητας, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη φύση και ταυτόχρονα επηρεάζεται και επηρεάζει κάθε δραστηριότητα σ' αυτή. Ο πολιτισμός που διαμορφώνει ο άνθρωπος μέσα σ' αυτή αντανακλά τη σχέση του με τη φύση και συνδέεται άρρηκτα με την εξέλιξή του. Έτσι, οι άξονες που αφορούν στο περιβάλλον μπορούν να λειτουργήσουν μόνο σε ένα σενάριο που περιλαμβάνει την ταυτόχρονη σύμμετρη ανάπτυξη των υπολοίπων τομέων της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, σε διαρκή σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης μεταξύ τους.

Ο τρίτος άξονας «Ανασυγκρότηση των Τομέων Παραγωγής» αποτελεί βασική κατεύθυνση για τη γενικότερη αναδιάρθρωση της οικονομίας της περιοχής. Ωστόσο, τα μέτρα και οι δράσεις που προτείνονται δεν αφορούν αποκλειστικά στη μονοδιάστατη οικονομική ανάπτυξη του Δήμου αλλά όπως και τα παραπάνω στοχεύουν σε μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των προβλημάτων, ενισχύοντας ταυτόχρονα όλους τους υπόλοιπους τομείς. Η πρακτική της αρχικά υπέρμετρης ανάπτυξης του οικονομικού τομέα σε βάρος των υπολοίπων και η λανθασμένη αντίληψη της επακόλουθης ανάπτυξης των υπολοίπων τομέων, αφού θα έχουμε επιτύχει πρώτα την οικονομική, έχει αποδείξει στο παρελθόν τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο πως όχι μόνο δεν μπορεί να εφαρμοστεί αλλά οδηγεί σε αδιέξοδα και μονοδιάστατες λύσεις. Ο μειωμένος πρωτογενής τομέας που επί χρόνια αποτελούσε ισχυρή δυναμική της περιοχής, σε συνδυασμό με τον ελλιπή δευτερογενή και τον πρόσφατα αποδυναμωμένο τριτογενή, λόγω του προγράμματος «Καλλικράτης» στο Δήμο της Κόνιτσας, έχει οδηγήσει την περιοχή σε δυσχερή οικονομική κατάσταση με ποικίλες επιρροές στις υπόλοιπες διαστάσεις της κοινωνίας. Η ανάπτυξη των τομέων παραγωγής και η καλύτερη οργάνωσή τους, κάτω από συγκεκριμένα μέτρα και πρακτικές μπορεί να λειτουργήσει καθοριστικά στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Δήμου. Παρόλα αυτά, επιτακτική κρίνεται η ανάγκη ενσωμάτωσης στο σχεδιασμό στοιχείων της γενικότερης αρνητικής οικονομικής συγκυρίας που διανύουμε, με έμφαση, όμως, στις δυνατότητες της κοινωνικής δυναμικής, τόσο τοπικά στο Δήμο όσο και στο ευρύτερο πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό, προτάσσοντας το συλλογικό και όχι το ατομικό συμφέρον, τις συλλογικές και όχι τις ατομικές λύσεις και τις ολοκληρωμένες συλλογικές δράσεις που δεν αποσκοπούν στο πρόσκαιρο και ατομικό κέρδος.

Ο τέταρτος άξονας «Διαχείριση και Ανάδειξη του Πολιτισμικού Πλούτου» εμπεριέχει μέτρα που συνδέονται με το πλούσιο πολιτισμικό απόθεμα της περιοχής. Οι πολιτιστικοί πόροι της περιοχής παρουσιάζουν ποικιλότητα που οφείλεται τόσο στη γεωγραφία, όσο και στην ιστορία του τόπου, συνεπώς συνδέεται άμεσα και με το φυσικό και κοινωνικό υπόβαθρό του. Οι συνεχείς αλλαγές του ιστορικού ιστού των οικισμών σε συνδυασμό με τη φθορά λόγω της εγκατάλειψης ή και σε κάποιες περιπτώσεις της ανθρώπινης επέμβασης, οδηγούν σταδιακά στην εξαφάνιση του πλούσιου πολιτισμικού αποθέματος, που αποτελεί ζωντανό εκφραστή της ιστορίας και της μνήμης της περιοχής. Η ιστορία της περιοχής σήμερα όχι μόνο δεν αναδεικνύεται ως θύλακας του τοπικού πολιτισμού, αλλά εγκαταλείπεται με αποτέλεσμα να περιπέσει με την πάροδο του χρόνου στη λήθη. Τα μέτρα και οι δράσεις που προτείνονται πηγάζουν από την πλούσια πολιτισμική κληρονομιά της περιοχής, έχοντας όμως τόσο αναφορές, όσο και εφαρμογή στο σήμερα, αξιοποιώντας και συνδέοντας την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας μέσα από το πρίσμα του πολιτισμού. Αρωγοί στην προσπάθεια αυτή, όπως και στους παραπάνω άξονες, πρέπει να είναι όχι μόνο οι αντίστοιχοι

φορείς και οι ιδιώτες αλλά όλοι οι πολίτες του Δήμου και ο καθένας χωριστά, σε ένα κλίμα μαχητικής συνύπαρξής τους.

Ο πέμπτος άξονας «Εσωτερική και Διασυνοριακή Πολιτική» αφορά στην ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου Δήμου λόγω της γεωγραφικής και ιστορικής του θέσης με τη γειτονική Αλβανία. Ο ίδιος ο μεθοριακός χαρακτήρας της περιοχής αλλά και το φαινόμενο της μετανάστευσης προσδίδουν στο Δήμο της Κόνιτσας ένα διακρατικό ρόλο ανάμεσα στις δύο χώρες. Ο άξονας αυτός εμπεριέχει μέτρα και δράσεις τόσο οικονομικά, όσο και κοινωνικοπολιτικά και πολιτισμικά σε μια προσπάθεια αποκατάστασης της ιστορικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ενότητας που ίσχυε στο παρελθόν μεταξύ των κοινοτήτων και των εθνοτικών ομάδων, δημιουργώντας ένα κοινό πεδίο μεταξύ των δύο κρατών.

Κοινός παρανομαστής όλων των παραπάνω αξόνων αποτελεί η σπουδαιότητα της κοινωνικής δυναμικής, αξιοποιώντας το ανθρώπινο δυναμικό, τις συμμετοχικές διαδικασίες, τη διεπιστημονικότητα, την καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες. Η κατεύθυνση αυτή που αποτελεί τον έκτο και τελευταίο άξονα «Κοινωνικές υποδομές και κοινωνικό κεφάλαιο», διατρέχει, αλληλεπιδρά και ενσωματώνεται με όλους τους υπόλοιπους άξονες και θα μπορούσε να περιγραφεί ως ένα σημείο με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου. Με την έννοια που έχουν αποδώσει στον όρο στον όρο οι P. Bourdieu (1986), J. Coleman (1990) και R. Putnam (1993), πρόκειται ουσιαστικά για το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον.

Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται τρία εναλλακτικά σενάρια ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Σε πρώτη φάση οι άμεσες ολοκληρωμένες λύσεις, σε δεύτερη φάση ο μεσοπρόθεσμος σχεδιασμός που περιλαμβάνει και τις άμεσες δράσεις και τέλος το μακρόπνοο σχέδιο όπου προτείνει δράσεις συμπεριλαμβάνοντας και τα άλλα δύο σχέδια.

<p>ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ</p> <p>ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p> <p>ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</p>	<p>ΑΜΕΣΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ</p>	<p>Εφαρμογή νομοθεσίας και συνεχής παρακολούθηση</p> <p>Χρήση νέων τεχνολογιών αιχμής (τηλεπισκόπηση, ψηφιακές επεξεργασίες και Γ.Σ.Π)</p> <p>Συχνοί έλεγχοι από τους φορείς</p> <p>Οριοθέτηση κυνηγετικού χώρου</p> <p>Εκτροφή θηραμάτων</p> <p>Καταγραφή χλωρίδας και πανίδας</p>	<p>Ολοκληρωμένη Διαχείριση Λυμάτων και Απορριμμάτων</p> <p>Χωροθέτηση Σ.Μ.Α.</p> <p>Λειτουργία ανακύκλωσης με τη χρήση της διαλογής στην πηγή</p> <p>Οικιακή κομποστοποίηση υπολειμμάτων</p>	<p>Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση</p> <p>Ενίσχυση και αξιοποίηση Κ.Π.Ε.</p> <p>Διαδραστικότητα μέσω αμφίδρομης επικοινωνίας με προσωπικούς υπολογιστές και ενημέρωση</p> <p>Συνεργασία με άλλους ορεινούς Δήμους</p>
		<p>Σύνταξη νέου Διαχειριστικού Σχεδίου Κοινωνικός έλεγχος</p>	<p>Βιολογικός καθαρισμός</p>	<p>Ένταξη των επιστημών περιβάλλοντος & ανάπτυξης ορεινών περιοχών στην εκπαίδευση</p> <p>Εθελοντισμός</p>
		<p>Συνεργασία με περιβαλλοντικές οργανώσεις και πανεπιστήμια</p> <p>Οριοθέτηση χρήσεων γης</p> <p>Σύνταξη Ολοκληρωμένου Διαχειριστικού Σχεδίου Καλλιέργεια κοινωνικής συνείδησης</p>	<p>Αποκατάσταση Χ.Α.Δ.Α.</p> <p>Ένταξη σε περιφερειακό σχεδιασμό για επεξεργασία υπολειμμάτων</p>	<p>Δημιουργία ολοκληρωμένου δικτύου μεταξύ ορεινών Δήμων</p>
		<p>Αξιοποίηση φυσικών διαθεσίμων</p>	<p>Ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης υδάτων</p>	<p>Πολιτικές οργάνωσης του χώρου</p>
<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ</p> <p>ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p> <p>ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</p>	<p>ΑΜΕΣΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ</p>	<p>Πρωτοβουλίες του Δήμου για ενεργειακή αυτονομία</p> <p>Τυλοποίηση – μεταποίηση δασικών προϊόντων και φαρμακευτικών φυτών</p>	<p>Χρήση τηλεπισκόπησης και Γ.Σ.Π για πρόληψη φυσικών καταστροφών</p> <p>Προώθηση της δημιουργίας σταθμών ελέγχου της ποιότητας των υδάτων του Αώου</p>	<p>Ζώνες καλλιέργειών σύμφωνα με το πρόγραμμα Νέα Γη</p> <p>Δημιουργία παρατηρητηρίων και πυροφυλακίων</p>
		<p>Αξιοποίηση βιομάζας</p> <p>Έρευνα για τη λεπτομερή εκτίμηση του δυναμικού</p> <p>Διερεύνηση της δυνατότητας κατασκευής Λατομείου πέτρας</p>	<p>Προστασία επιφανειακών και υπόγειων υδάτων</p> <p>Εφαρμογή οδηγίας 2000/60</p>	<p>Χρήση σύγχρονων τηλεπισκοπικών μεθόδων για καταγραφή και παρακολούθηση ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών χρήσεων / καλύψεων γης</p> <p>Εντοπισμός περιοχών για τη δημιουργία κτηνοτροφικών πάρκων</p>

	<p>Συνεργασία δημόσιου, ιδιωτικού και κοινωνικού τομέα για αξιοποίηση Α.Π.Ε</p>	<p>Κατασκευή ολοκληρωμένου δικτύου όμβριων υδάτων σε όλο τον Δήμο Ολοκληρωμένη μελέτη και μέθοδοι εξοικονόμησης υδάτων για ύδρευση και άρδευση</p>	<p>Ζώνη βιοκλιματικών σπιτιών Χωροθέτηση ζώνης βιολογικής καλλιέργειας Χωροθέτηση στις παρόχθιες περιοχές, ζωνών βιολογικής ιχθυοκαλλιέργειας</p>
	<p>Ενίσχυση πρωτογενούς τομέα παραγωγής Αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού Κίνητρα αξιοποίησης εγκαταλελειμμένων εκτάσεων Αξιοποίηση των κήπων των χωριών της Κόνιτσας για την παραγωγή υψηλής ποιότητας αγροτικών προϊόντων Εκσυγχρονισμός παραγωγικής διαδικασίας Διοργάνωση σεμιναρίων Διερεύνηση για επαναλειτουργία Αναγνωστοπούλειου Γεωργικής Σχολής Αναδιάρθρωση καλλιεργειών Βιολογική κτηνοτροφία Βιολογική ιχθυοκαλλιέργεια Πιστοποίηση προϊόντων Υλοποίηση έργου άρδευσης σε συνδυασμό με αποταμίευση υδάτων Ολοκληρωμένος αναδασμός</p>	<p>Διαχείριση δευτερογενούς τομέα Αξιοποίηση της ιστορικής παράδοσης των βιογιατρών για τη δημιουργία βιοτεχνίας φυσικού φαρμάκου Επαναλειτουργία δημοτικών σφαγείων Αξιοποίηση δασικών προϊόντων και γεωργικών υπολειμμάτων Διοργάνωση σεμιναρίων και έρευνα για επαναλειτουργία σχολής Μαστόρων Δημιουργία μονάδων τυποποίησης – μεταποίησης προϊόντων των βουνών Αξιοποίηση υγρών αποβλήτων κτηνοτροφίας</p>	<p>Ενίσχυση τριτογενούς τομέα Τουριστικά θεματικά πάρκα αναβίωσης του παραδοσιακού τρόπου ζωής Ανάδειξη τοπικών προϊόντων Συγκέντρωση και ανάδειξη εναλλακτικών αθλητικών δραστηριοτήτων Διάνοιξη - κατασκευή μονοπατιών - πεδίων αναρρίχησης Αξιοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων (LEADER, ΕΣΠΑ) με προσαρμογή στη πραγματικότητα του Δήμου Προώθηση τοπικών προϊόντων μέσω δικτύου ηλεκτρονικών πωλήσεων Υποδομές κοινωνικής φιλοξενίας με αξιοποίηση των παιδικών καταστηνών και άλλων εγκαταλελειμμένων υποδομών και σύνδεσή τους με δραστηριότητες της περιοχής Δημιουργία ολοκληρωμένου τουριστικού δικτύου Κατασκευή ολοκληρωμένου οδικού δικτύου – σύνδεση με εθνικούς οδικούς άξονες Συγκέντρωση δημοσίων υπηρεσιών σε ενιαίο συγκρότημα</p>
	<p>Ένταξη σε εθνικό Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο Ολοκληρωμένη διαχείριση λυμάτων</p>	<p>Αξιοποίηση υγρών αποβλήτων κτηνοτροφίας με δημιουργία εγκαταστάσεων παραγωγής βιοαερίου Ανάπτυξη δικτύου μεταποίησης και διανομής</p>	

ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΜΕΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΜΑΚΡΟΠΝΟΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

ΑΜΕΣΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ

<p>ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ</p> <p>ΜΑΚΡΟΠΝΟΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p> <p>ΜΕΣΟΠΡΟΦΕΣΙΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</p>	<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ</p> <p>πολιτισμού σε</p> <p>συνδυασμό με το</p> <p>φυσικό τοπίο</p>	<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ του</p> <p>κτιριακού</p> <p>αποθέματος</p>	<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ του συνόλου</p> <p>του πολιτισμικού</p> <p>πλούτου</p>
	<p>Διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων</p> <p>Ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού</p> <p>Αξιοποίηση της ήδη υπάρχουσας καταγραφής της πολιτισμικής κληρονομιάς</p>	<p>Κίνητρα για ανάδειξη παραδοσιακών οικισμών</p> <p>Χρήση κτιρίων για πολιτιστικές εκδηλώσεις και συλλόγους</p>	<p>Αξιοποίηση της τοπικής παραδοσιακής σοφίας και των παραδοσιακών δεξιοτήτων και υλικών Έρευνα για πιθανότητα επαναλειτουργίας Σχολής Μαστόρων</p>
	<p>Ανάδειξη και προστασία παραδοσιακής αρχιτεκτονικής</p> <p>Ενημέρωση και έρευνα για πιθανή αναβίωση παραδοσιακών επαγγελμάτων σε σχέση με τη φύση</p>	<p>Δημιουργία δικτύου παραδοσιακών και ιστορικών μνημείων</p> <p>Έρευνα για επαναλειτουργία μουσείων και πολιτιστικών χώρων</p> <p>Προστασία και ανάδειξη θρησκευτικών μνημείων</p>	<p>Συνεργασία με Πανεπιστήμια και φορείς</p> <p>Προστασία και ανάδειξη ιστορικού κέντρου</p> <p>Αναβίωση παζαριού</p> <p>Κόνιτσας με τοπικά προϊόντα</p> <p>Ψηφιοποίηση του συνόλου των πολιτισμικών στοιχείων</p> <p>Έρευνα για αναβίωση παραδοσιακών επαγγελμάτων</p>
<p>ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ</p> <p>ΜΑΚΡΟΠΝΟΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p> <p>ΜΕΣΟΠΡΟΦΕΣΙΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</p>	<p>Προστασία και ανάδειξη χώρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος</p> <p>Σύνδεση πολιτισμικών στοιχείων μέσω δικτύου μονοπατιών</p> <p>Δημιουργία ερευνητικού πάρκου</p>	<p>Ολοκληρωμένος σχεδιασμός αξιοποίησης των εγκαταλελειμμένων και μη οικισμών</p>	<p>Ολοκληρωμένο δίκτυο διατήρησης και ανάδειξης πολιτισμικής κληρονομιάς</p>
	<p>Ανάπτυξη</p> <p>Διασυνοριακής</p> <p>συνεργασίας</p>	<p>Πολιτική</p> <p>επανακατοίκησης</p>	<p>Υποστηρικτική και</p> <p>οργανωτική πολιτική</p>
	<p>Αξιοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων (INTERREG)</p> <p>Συνεργασία κοινωνικών υποδομών (υγεία, εκπαίδευση)</p> <p>Διερεύνηση της δυνατότητας χωροθέτησης και λειτουργίας του παζαριού</p> <p>Διπαλίτσας</p> <p>Ανάπτυξη κοινού δικτύου πολιτισμικών μνημείων</p> <p>Παροχή βοήθειας στο Δήμο Πρεμετής για τη σύσταση γραφείου ανάπτυξης</p> <p>Κατασκευή ολοκληρωμένου διεθνούς οδικού δικτύου</p>	<p>Δημιουργία γραφείου αποκέντρωσης</p> <p>Παροχή φιλοξενίας μέχρι να ολοκληρωθεί η εγκατάσταση</p> <p>Συνεργασία με απόδημους και καταγραφή της διαθεσιμότητας για προσφορά στην περιοχή</p> <p>Παραχώρηση υποδομών σε πανεπιστημιακά ιδρύματα για τη διεξαγωγή έρευνας</p> <p>Παραχώρηση έκτασης για τη δημιουργία οικοκοινοτήτων</p>	<p>Κατάρτιση καταλόγου επαγγελμάτων, επιχειρήσεων και υποδομών που λείπουν από το Δήμο</p> <p>Βελτίωση και ενίσχυση της προσβασιμότητας στην εργασία</p> <p>Αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού μεταναστών</p> <p>Διασυνοριακή συγκοινωνία</p>
<p>ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ</p> <p>ΜΑΚΡΟΠΝΟΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p> <p>ΜΕΣΟΠΡΟΦΕΣΙΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</p>	<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ</p> <p>πολιτισμού σε</p> <p>συνδυασμό με το</p> <p>φυσικό τοπίο</p>	<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ του</p> <p>κτιριακού</p> <p>αποθέματος</p>	<p>ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ του συνόλου</p> <p>του πολιτισμικού</p> <p>πλούτου</p>

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΜΑΚΡΟΠΡΟΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΥΠΟΔΟΜΩΝ	Κοινωνική Συνεργασία – Συνέργεια	Συμμετοχική Δημοκρατία
			ΑΜΕΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΔΥΣΕΙΣ		
			Αναδιοργάνωση του Κέντρου Παιδικής Μέριμνας Αρρένων Επαναλειτουργία της Μόνιμης Έκθεσης Φωτογραφίας, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης και του Λαογραφικού Μουσείου Βελτίωση οδικού δικτύου για διευκόλυνση συγκοινωνίας	Συνεργασία των Σχολείων με το Στρατό για τη μείωση του κόστους μεταφοράς των μαθητών ή για τη μεταφορά τους σε δύσκολες συνθήκες Συνεργασία του Δήμου με τους μηχανικούς του στρατοπέδου της Κόνιτσας για την επιδιόρθωση των οχημάτων του Δήμου με μικρότερο κόστος	Συμβούλια Δημοτών για την προστασία του Φυσικού Περιβάλλοντος και Πολεοδομικές Επιτροπές Γειτονιάς Συνελεύσεις Παραγωγών, ανά κλάδο παραγωγής
			Δημιουργία Αστικού ΚΤΕΛ Εγκατάσταση υποδομών τηλείατρικής τεχνολογίας Δημιουργία κέντρου υδρομηχανικής τεχνολογίας στη Λάκκα του Αώου, Δημιουργία μονάδων αξιοποίησης του Γεωθερμικού δυναμικού της περιοχής	Συνεργασίες παραγωγικών και εκπαιδευτικών φορέων για την υποστήριξη σχεδίων απασχόλησης προσαρμοσμένης στην παραδοσιακή τεχνική εκπαίδευση Παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας	Κοινωνικός έλεγχος των δράσεων της διοίκησης Λαϊκές Συνελεύσεις
				Συνεργασία Δημοτικών Κ.Ε.Κ, τοπικών αρχών, φορέων, συλλόγων και πολιτών για την κατάρτιση του Τοπικού Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης	Τοπικά Δημονηφίσματα Συμμετοχικοί Προϋπολογισμοί Εγκατάσταση εφαρμογής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας(e-voting)

Η επιλογή του βέλτιστου σεναρίου για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του Δήμου Κόνιτσας ανήκει στους κατοίκους, τους φορείς λήψης αποφάσεων, τους απόδημους που θα θελήσουν να ξαναζωτανέψουν την περιοχή επιστρέφοντας, αλλά και σε όλους αυτούς που θα θελήσουν να εγκατασταθούν, να εργασθούν και να ζήσουν στην περιοχή, όχι σαν πρόσκαιροι επενδυτές αλλά ως δημιουργικοί και ενεργοί πολίτες που αγωνίζονται και επιδιώκουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής. Η εκτίμηση και η αξιολόγηση του ισοζυγίου των θετικών και αρνητικών στοιχείων του κάθε σεναρίου μπορεί να πραγματοποιηθεί με βάση το χρονικό ορίζοντα εφαρμογής των μέτρων και των δράσεών τους, καθώς και των αποτελεσμάτων τους, την κοινωνική συμμετοχή, την κοινωνική αποδοχή των επιμέρους δράσεων και μέτρων του εκάστοτε σεναρίου, την κινητοποίηση και εγρήγορση των αντίστοιχων φορέων αλλά και τη συγκεκριμένη σε κάθε χρονική περίοδο κοινωνική δυναμική.

5. Συμπεράσματα

Η θεωρία και η μεθοδολογία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης αποτέλεσε και αποτελεί πηγή έμπνευσης σε μια εποχή που λείπει η ελπίδα σε όλους όσους νομιμοποιούνται περισσότερο από κάθε άλλον να συμβάλλουν στο σχεδιασμό, τη χάραξη και τη στήριξη σχετικών πολιτικών. Και αυτοί είναι όπως σημειώνει ο Ρόκος (2004) οι ολόπλευρα μορφωμένοι, ενεργοί, υπεύθυνοι και συνειδητοί πολίτες, (αλλά και οι φορείς, οι

συλλογικότητες και οι πρωτοβουλίες τους), οι οποίοι μπορούν ν' αποφασίζουν σε όλα τα επίπεδα για όλα όσα αφορούν στον τόπο τους και στη ζωή τους.

Γεγονός είναι όμως ότι τα παραπάνω στοιχεία και συνθήκες αλλά και η διαλεκτική ενότητα της σχέσης των ανθρωπίνων και υλικών παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις, συναρτώνται ταυτόχρονα τόσο με τον τρόπο και τα πρότυπα παραγωγής, διανομής, ανταλλαγής και κατανάλωσης, όσο και κατά συνέπεια με τη συνολική στάση του κράτους, του ανθρώπου και των κοινωνικών ομάδων απέναντι στις ιδιαίτερες συνθήκες της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής μας πραγματικότητας. Για το λόγο αυτό σε κάθε ολοκληρωμένη αναπτυξιακή πρόταση θα πρέπει να αποσαφηνίζεται ένα σύνολο αρχών και αξιών που θα βοηθάει να ξεχωρίζουμε και ν' απορρίπτουμε πράξεις και πολιτικές, που κανοναρχούνται συνήθως απ' όσους έχουν καταλυτικά συμβάλει ως σήμερα στην υποβάθμιση του βιοτικού μας επιπέδου και που, εν τούτοις, προσδοκούν με γνώμονα και πάλι το συμφέρον τους, να κερδοσκοπήσουν ξανά και απ' την «επιχείρηση» σωτηρίας της χώρας.

Η αντικειμενικότητα, η δημοσιότητα, η διαφάνεια, η ανάγκη επιστημονικής κι ακόμα καλύτερα διεπιστημονικής τεκμηρίωσης και πειστικής αιτιολόγησης πολιτικών και κοινωνικών προτάσεων, επιλογών και πρακτικών, η αξιοπιστία των ενδεικτικών ή επιτακτικών προγραμμάτων και η συνεπής εφαρμογή και παρακολούθησή τους, ο κοινωνικός έλεγχος κι ανάγκη ανάδρασης σε κάθε συστηματική «αναπτυξιακή» προσέγγιση και η ανάληψη ευθυνών και πρωτοβουλιών από μεριάς πολιτών και κινημάτων αποτελούν βασικές αρχές μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής πρότασης. Παράλληλα τα προγράμματα και οι δράσεις της θα πρέπει να καλύπτουν ταυτόχρονα, ισότιμα, αρμονικά και ολοκληρωμένα την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική, την τεχνική/ τεχνολογική και την περιβαλλοντική της διάσταση, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και τους πολιτισμούς των ανθρώπων.

6. Βιβλιογραφία

Bourdieu, P. (1986). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan Paul.

Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Duflo, E. (2009). *Η πάλη κατά της φτώχειας*, Πόλις: Αθήνα.

Geddes, P. (1915). *Cities in Evolution*, Jacqueline Tyrwhitt, ed. London: Lund Humphries.

Hall, P. (1975). *Urban and Regional Planning*. Fourth edition (2002): New York: Routledge.

Καλιαμπάκος, Δ. (2011). Ο Ρόλος της Διεπιστημονικότητας στη Σύγχρονη Εκπαίδευση, Εκδήλωση προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Δημήτρη Ρόκου, 22 Ιουνίου 2011, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Kelly, KL. (1998). A systems approach to identifying decisive information for sustainable development. *Eur J Oper Res*;109:452–64.

Laws, S. Harper, C. & Marcus, R. (2003). *Research for development*. London: SAGE Publications Ltd.

Lenoir, T. (1997). *Instituting science. The cultural production of scientific disciplines*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Lesser, JA, Zerbe, RO. (1995). What can economic analysis contribute to the “sustainability” debate? *Contemp Econ Policy*; 13 (3): 88 – 99.
- Levy, JK, Hipel, KW, Kilgour, DM. (1995). A holistic approach to sustainable development: the graph model for conflict resolution. *Inf Syst Eng*; 1 (3– 4): 159– 77.
- Martinussen, J. (2007). *Κοινωνία, κράτος, αγορά: Θεωρίες της ανάπτυξης*. Μετάφραση: Λ. Βατικιώτης. Αθήνα: Σαββάλας.
- McDaniels, TL. (1994). Sustainability, value trade offs, and electric utility planning. *Energy Policy*; 22 (12): 1045– 54.
- Milne, MJ. (1996). On sustainability: the environment and management accounting. *Manage Account Res*; 7: 135 –61.
- Minns, DE. (1994). Mathematical modelling as a tool to aid R&D investment decisions in a sustainable development policy climate. *Technol Anal Strategic Manage*; 6(4): 457 –72.
- Quaddus, MA., Siddique, MAB. (2001). Modelling sustainable development planning: A multicriteria decision conferencing approach, *Environment International*, 27, 89-95.
- Putnam, R. (1993). The Prosperous Community-Social Capital and Public Life, *The American Prospect*, 4, (13), March 21.
- Rafols, I., Porter, A., & Leydesdorff, L. (2010). Science overlay maps: a new tool for research policy and library management. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(9), 1871-1887.
- Ρόκος, Δ. (2004). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη, στα Πρακτικά του 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. "Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη", Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, σελ. 79-140.
- Ρόκος, Δ. (2003). Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη, σελ. 551.
- Ρόκος, Δ. (1990). Ο διαλεκτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Ένα διεπιστημονικό μεθοδολογικό εργαλείο για την προσέγγισή της, Συνέδριο *Η διεπιστημονική προσέγγιση της Ανάπτυξης*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Xavier S. (1997). I Just Ran Two Million Regressions, *American Economic Review*, *American Economic Association*, 87(2), pages 178-83, May.
- Schuurman, F.J. (1993). Introduction: development theory in the 1990s. *Beyond the Impasse: New Directions in Development Theory*, Schuurman F.J. (ed.). London: Zed Books
- Moffat, I. (1993). Sustainable development: conceptual issues, an operational model and its implications for Australia. Volume 23, Issue 2, Pages 107–118
- Wagner, C. S., Roessner, J. D., Bobb, K., Klein, J. T., Boyack, K. W., Keyton, J., Börner, K. (2011). Approaches to understanding and measuring interdisciplinary scientific research (IDR): A review of the literature. *Journal of Informetrics*, 5(1), 14-26.
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.